

Plutocraten

*Ter herinnering aan mijn moeder,
Halyna Chomiak Freeland*

CHRYSTIA FREELAND

Plutocraten

De opkomst van de superrijken en
het achterblijven van de rest

Nieuw Amsterdam *Uitgevers*

© 2012 Chrystia Freeland

Oorspronkelijke titel *Plutocrats. The Rise of the New Global Super-Rich and the Fall of Everyone Else*

Oorspronkelijke uitgever The Penguin Press

© 2012 Nederlandse vertaling Henk Moerdijk / Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Tekstredactie Peter van der Horst

Register Ansfried Scheifes

Met dank aan Ed Lof

Ontwerp omslag Bureau Beck

Ontwerp binnenwerk Yulia Knol

Omslagfoto Hollandse Hoogte/Yacht Island Design

NUR 686

ISBN 978 90 468 1374 4

www.nieuwamsterdam.nl/freeland

Mixed Sources

Productgroep uit goed beheerde bossen
en andere gecontroleerde bronnen.

www.fsc.org Cert no. CU-COC-80390
© 1996 Forest Stewardship Council

INHOUD

	Inleiding	7
1	De geschiedenis en waarom die ertoe doet	15
2	De cultuur van de plutocraten	54
3	Supersterren	109
4	Reageren op revolutie	167
5	Rent-seeking	218
6	Plutocraten en de rest	262
	Conclusies	312
	Dankwoord	323
	Noten	326
	Bibliografie	349
	Register	356

Inleiding

De armen genieten wat de rijken zich voorheen niet konden veroorloven. Luxegoederen zijn eerste levensbehoeften geworden. De arbeider omringt zich met meer comfort dan de landheer ooit heeft gehad, en hij gaat beter gekleed en woont beter. De landheer bezit boeken en schilderijen die zeldzamer zijn en meubilair dat artistieker is dan de koning vroeger kon aanschaffen.¹

– Andrew Carnegie

Branko Milanovic is econoom bij de Wereldbank. Hij raakte geïnteresseerd in inkomensongelijkheid toen hij in de jaren tachtig van de vorige eeuw in zijn geboorteland Joegoslavië promotieonderzoek deed en erachter kwam dat het officieel ‘gevoelig’ lag, oftewel: het regime wilde niet dat academici zich in de inkomensongelijkheid verdiepten. Een grote verrassing was dit niet; de belangrijkste ideologische belofte van het socialisme was immers de totstandbrenging van een klasseloze maatschappij.

Maar toen Milanovic naar Washington verhuisde, deed hij een curieuze ontdekking. Amerikanen roemden graag hun superrijken en maakten zich, bij tijd en wijle althans, zorgen om hun armen. Maar het was praktisch taboe om deze twee onderwerpen samen te brengen in een discussie over inkomensongelijkheid.

‘De baas van een prestigieuze denktank in Washington vertelde mij eens dat de kans klein was dat zijn bestuur financiële steun zou geven aan een publicatie die woorden als *inkomen* of *ongelijke verdeling van de welvaart* in de titel had,’ schreef Milanovic in een boek dat onlangs verscheen.² ‘Zolang het over armoedebestrijding ging,

ja, dan wel. Maar bij ongelijkheid lag dat kennelijk anders,' aldus Milanovic, een bebaarde, kalende man met de bouw van een teddybeer.

'Waarom?' vroeg hij. 'Omdat "mijn" zorgen om andermans armoede mij in een vriendelijk, warm licht plaatsen: ik ben bereid hen te helpen met mijn eigen geld. Liefdadigheid is goed. Een hoop ego's krijgen er een oppepper van en er wordt op het ethische vlak goed mee gescoord, hoe klein het bedrag ook is dat naar de armen gaat. Maar hoe anders ligt dat bij de inkomensongelijkheid. Het woord alleen al is genoeg om een vraagteken te plaatsen bij de redelijkheid of aanvaardbaarheid van mijn inkomen.'

Het punt is niet dat de superelite zijn rijkdom liever niet etaleert. Dat is tenslotte voor een deel het doel van al die jachten, couture, enorme huizen en opvallende, grootschalige filantropie. Maar zodra een gesprek vol lovende woorden een analytische wending dreigt te nemen, wordt de superelite zenuwachtig. Een Democraat uit de financiële wereld van Wall Street, die belangrijke posten in Washington en bij enkele van de grootste financiële instellingen van Amerika heeft bekleed, vertelde mij dat president Barack Obama de bedrijfs-wereld van zich heeft vervreemd door te spreken van 'de rijken.' Het was beter om het helemaal niet over inkomensverschillen te hebben, zei de bankier, maar als de president het dan per se over veelverdieners wilde hebben, kon hij beter het woord 'welgestelden' gebruiken. Als je hen 'rijk' noemde, zei hij, klonk het alsof ze verdeeldheid brachten, en dat wilden de rijken niet. In diezelfde geest tikt Bill Clinton in zijn boek *Back to Work* (2011) Obama op de vingers om de manier waarop hij over veelverdieners praat. 'Ik heb hen nooit aangevallen wegens hun succes,' schrijft hij, en volgens hem is het aan deze milde aanpak te danken dat de hoogste inkomensgroepen een belastingverhoging in zijn tijd makkelijker accepteerden.³

Robert Kenny, een psycholoog uit Boston die veel superrijken tot zijn klanten mag rekenen, is het met Clinton eens. Tijdens een interview zei hij dat 'het woord "rijk" vaak een ongunstige betekenis krijgt.'⁴ De associatie met "stinkerd" ligt voor de hand. Ik heb meegeemaakt dat er mensen opstaan en zeggen: "Ik ben Bob Kenny en ik ben rijk." Om vervolgens in huilen uit te barsten.'

Het zijn niet alleen de superrijken die niet graag over de groeiende inkomensongelijkheid praten. Bij veel mensen knaagt dit onderwerp aan hun geweten. Zelfs of misschien wel juist de vurigste bepleiters van het wereldwijde kapitalisme vinden namelijk dat het zo niet had moeten werken.

Tot een paar decennia geleden was het onder economen algemeen aanvaard om te stellen dat de inkomensongelijkheid in de pre-industriële tijd binnen de perken was gebleven (welvaart en productiviteit waren doorgaans laag, dus voor de elite viel er weinig te halen) en tijdens de industrialisatie, toen industriëlen en fabrieksarbeiders de boeren voorbijstreefden (denk aan het huidige China), een vlucht had genomen. In een volledig geïndustrialiseerde of postindustriële samenleving zou de inkomensongelijkheid dan weer afnemen, omdat onderwijs algemener zou worden en de staat meer invloed zou uitoefenen op de herverdeling.

Simon Kuznets, die in Wit-Rusland geboren is en emigreerde naar de Verenigde Staten, zette deze visie op de relatie tussen economische ontwikkeling en inkomensongelijkheid als eerste helder uiteen. Kuznets illustreerde zijn theorie met een van de beroemdste grafieken uit de economische wetenschap, de zogenoemde Kuznetscurve, een omgekeerde U die aangeeft wat er gebeurt met de inkomensongelijkheid als een economie zich ontwikkelt en productiever wordt: die gaat van klein naar groot naar klein.

Alexis de Tocqueville, die in de beginjaren van de industriële revolutie zijn werk schreef en het zonder de data en statistische analyse van Kuznets moest stellen, kwam met een soortgelijke voorspelling: 'Als we de ontwikkelingen in de wereld vanaf het ontstaan van de menselijke samenleving in ogenschouw nemen, kunnen we eenvoudig concluderen dat er uitsluitend op de historische polen van de beschaving sprake is van gelijkheid. De primitieve mensen zijn elkaars gelijken, omdat ze allen even zwak en onwetend zijn. De hoogontwikkelde mensen kunnen elkaars gelijken worden, omdat ze allen over dezelfde middelen beschikken om comfort en geluk te verkrijgen. Tussen deze twee uitersten heerst ongelijkheid van levensomstandigheden, welvaart en kennis. De macht van enkelen en de armoede, onwetendheid en zwakheid van de overigen.'⁵

Als je in het kapitalisme gelooft, en dat doet tegenwoordig zo ongeveer de hele wereld, is de Kuznetscurve een schitterende theorie. Economische vooruitgang kan bar en boos zijn en levert niet alleen maar winnaars op. Maar wanneer we op het toquevilleaanse plateau beland zijn en ons omringd weten door uitsluitend 'hoogontwikkelde mannen' (jawel, mannen!), profiteren we daar allemaal van. Tot eind jaren zeventig van de vorige eeuw was Amerika, toonbeeld van het kapitalisme, tegelijk een belichaming van de Kuznetscurve. Economen noemen de grote naoorlogse groei ook wel de tijd van 'The Great Compression', toen de ongelijkheid afnam en de meeste Amerikanen zichzelf indeelden in de middenklasse. Dit was de tijd waarin 'Amerikanen samen groeiden', zoals Harvard-econoom Larry Katz zei.⁶ Het leek de natuurlijke gedaante van het industriële kapitalisme te zijn. Zelfs de Reagan-revolutie rolde voort op de slippers van dit paradigma. Het doordruppeleffect benadrukt tenslotte de druppel.

Maar eind jaren zeventig kwam daar verandering in. Het inkomen van de middenklasse stagneerde en de afstand tussen de hoogste inkomens en de rest werd groter. Deze verschuiving was het meest uitgesproken in de Verenigde Staten, maar in de eenentwintigste eeuw is de snel toenemende inkomensongelijkheid een wereldwijd verschijnsel geworden dat niet alleen in de meeste ontwikkelde westerse economieën zichtbaar is, maar ook in de opkomende markten.

De ommezwaai van het Amerika van The Great Compression naar het Amerika van de 1 procent heeft nog maar zo kortgeleden plaatsgevonden dat de intuïtieve ideeën over de werking van het kapitalisme nog niet zijn bijgewerkt. Sterker nog, de toenemende inkomensongelijkheid is zo in strijd met de verwachtingen dat de meeste Amerikanen niet beseffen wat er gaande is.

Dat is ook wat Dan Ariely, gedragseconoom van Duke University, ontdekte toen hij en Michael Norton van de Harvard Business School in 2011 een experiment deden. Ariely confronteerde mensen met de welvaartsverdeling in de Verenigde Staten, waar 84 procent van de totale welvaart in handen is van 20 procent van de bevolking, en met die in Zweden, waar die 20 procent slechts 36 procent van de

totale welvaart in handen heeft. Van alle respondenten zei 92 procent een voorkeur te hebben voor de Zweedse welvaartsverdeling boven de huidige Amerikaanse. Vervolgens vroeg Ariely de respondenten naar de ideale welvaartsverdeling voor de Verenigde Staten. Zij gaven aan dat slechts 32 procent van de totale welvaart in handen zou moeten zijn van die 20 procent; een verdeling dus die nóg gelijkmatiger is dan de Zweedse. Als het om de verdeling van welvaart gaat, wonen Amerikanen kennelijk liever in Zweden, of in het Amerika van de late jaren vijftig. Maar het liefst hebben ze een egalitarisme zoals je dat in een kibboets aantreft.⁷

Maar dat er een kloof bestaat tussen de data en onze intuïtie, is geen gegronde reden om de huidige ontwikkeling te negeren. En om te begrijpen hoe het Amerikaanse kapitalisme, en het kapitalisme in de hele wereld, aan het veranderen is, moeten we kijken naar wat er in de maatschappelijke bovenlaag gebeurt. Niet omdat we ons willen concentreren op een klassenstrijd, maar op de harde cijfers.

Op radicale ideeën zul je Larry Summers, de Harvard-econoom en oud-minister van Financiën, niet snel betrappen. Toch zegt hij dat de Amerikaanse economische groei van de afgelopen tien jaar zo ongelijk verdeeld is dat het voor de middenklasse 'voor het eerst sinds de Grote Depressie meer zin heeft om zich te richten op herverdeling dan op groei'.⁸

De balans slaat zo ver door naar de bovenlaag dat we met dit verschijnsel rekening moeten houden om de algemene groeicijfers te kunnen begrijpen. Zoals de verbeterde prestaties van een school grotendeels te danken zijn aan de uitmuntende cijfers van een paar leerlingen, kan de snel groeiende rijkdom van de bovenlaag de stagnatie van de lagere inkomens verhullen. Kijk maar naar het herstel van de Amerikaanse economie in 2009-2010. Gemiddeld steeg het inkomen in die periode met 2,3 procent. Een minimale stijging weliswaar, maar groter dan je zou verwachten als je denkt aan de toenmalige somberheid.

Maar als we de data wat beter bekijken, zoals econoom Emmanuel Saez heeft gedaan, blijkt dat de gemiddelde Amerikaan deze economische comeback terecht in twijfel trok. Want voor 99 procent van de Amerikanen steeg het inkomen slechts met een magere 0,2 pro-

cent, terwijl het inkomen van de toplaag, die bovenste 1 procent, met maar liefst 11,6 procent steeg. Zonder meer een herstel, voor die 1 procent dan.⁹

Hetzelfde zien we bij de opbloei van de nieuwe markten. In India ging de opbloei van de stedelijke middenklasse volledig voorbij aan de miljoenen boeren die op het bestaansminimum leven, zoals de Bharatiya Janata Party tot haar grote teleurstelling ontdekte toen ze met de leus 'India Shining' (India schittert) een herverkiezing van haar leiders probeerde af te dwingen. En in China leeft de snel rijker wordende elite aan de kust in een heel andere wereld dan grofweg de helft van de andere Chinezen, die nog steeds in dorpen in het uitgestrekte binnenland leeft.

Dit boek is dan ook een poging om inzicht te krijgen in de wereld-economische veranderingen door de maatschappelijke bovenlaag te bestuderen. Wie zitten er eigenlijk in die bovenlaag? Hoe hebben zij hun fortuin vergaard? Wat zijn hun ideeën? En hoe verhouden zij zich tot de rest? Het is geen *Lifestyles of the Rich and Famous* (Amerikaanse tv-serie uit de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw), maar het is ook geen nieuwe versie van *Wie is schuldig?*, de invloedrijke negentiende-eeuwse roman van Alexander Herzen, de vader van het Russische socialisme.

Het uitgangspunt van dit boek is de overtuiging dat wij kapitalisten nodig hebben omdat wij het kapitalisme nodig hebben, aangezien dat net als de democratie het beste stelsel is dat de mens tot nu toe heeft gecreëerd. Waarmee ik niet wil zeggen dat de resultaten van het kapitalisme onbelangrijk zijn. Het feit dat de plutocraten afstand nemen van de rest van de samenleving is zeker van belang, niet alleen omdat het een gevolg is van de manier waarop het kapitalisme tegenwoordig werkt, maar ook omdat het een nieuw gegeven is dat onze toekomst mede zal bepalen.

Andere publicaties over de bovenste 1 procent richtten zich vaak op de politiek of op de economie. Die keus kan ideologische implicaties hebben. Als je een fan bent van de plutocraten, zul je snel een voorkeur hebben voor economische argumenten, omdat die hun opkomst onvermijdelijk doen lijken, of in elk geval onvermijdelijk in een markteconomie. Mensen die kritisch staan tegenover de plu-

tocraten neigen vaak naar politieke verklaringen, omdat zij daarmee duidelijk kunnen maken dat de overheersing van die 1 procent niet zozeer het werk is van Adam Smith als wel van het feilbare Washingtonse establishment.

Dit is een boek over economie én politiek. In de eerste plaats waren het politieke besluiten die medeverantwoordelijk waren voor het ontstaan van de superelite. En nu de economische macht van die superelite groeit, neemt ook zijn politieke invloed toe. Het terugkoppelingsproces dat zich voltrekt tussen geld, politiek en ideeën is zowel de oorzaak als het gevolg van de opkomst van de superelite. Maar economische krachten spelen ook een rol. De globalisering en de technologische revolutie (en de wereldwijde economische groei die zij creëren) zijn belangrijke aanjagers van de opkomst van de plutocraten. Zelfs de zogenoemde *rent-seeking* plutocraten (die hun fortuin hoofdzakelijk te danken hebben aan een gunstig regeringsbeleid) hebben ook meegeprofiteerd van de wereldwijde economische groei.

Amerika domineert nog steeds de wereldeconomie en Amerikanen domineren nog steeds de superelite. In dit boek wil ik echter ook proberen de Amerikaanse plutocraten in een mondiale context te plaatsen. De opkomst van de bovenste 1 procent is een wereldwijd fenomeen, en in onze geglobaliseerde wereldeconomie kunnen we met name de plutocraten 'internationaal' noemen, niet alleen wegens hun levensstijl, maar ook om de manier waarop zij hun rijkdom vergaarden.

Henry George, de negentiende-eeuwse econoom en politicus, was een fervent voorstander van de vrije markt en geloofde zo heilig in het vrije ondernemerschap dat hij zich zelfs tegen de inkomstenbelasting keerde. De opkomst van de plutocraten van zijn tijd, de *robber barons* (roofridders), was voor hem 'de Grote Sfinx'. 'Dit verband tussen armoede en vooruitgang,' schreef hij, 'is het grote raadsel van onze tijd [...] Zolang de toenemende welvaart die voortvloeit uit de moderne vooruitgang tot grote rijkdom en meer luxe leidt en het contrast tussen het Huis van de bezitters en het Huis van de berooiden groter wordt, is er geen sprake van werkelijke en blijvende vooruitgang.'¹⁰

Anderhalve eeuw later is de Grote Sfinx teruggekeerd. Dit is een poging om een deel van het raadsel op te lossen door het Huis van de bezitters binnen te gaan en een blik te werpen op zijn bewoners.

1

De geschiedenis en waarom die ertoe doet

In het buitenland zijn er een miljoen mensen die jouw werk kunnen doen. Wat maakt jou zo bijzonder?

- Een reclamebord dat in 2009 boven Highway 101 hing, de weg tussen Silicon Valley en San Francisco

De tweede Gilded Age

Als iemand je vraagt wanneer de Amerikaanse plutocratie haar feestelijke debuut beleefde en je antwoordt ‘Op 21 juni 2007’, doe je het helemaal niet slecht. Dat was namelijk de dag waarop het grote private-equitybedrijf Blackstone haar aandelen aan het publiek aanbod, een beursgang die het bedrijf 4 miljard dollar opleverde en waarmee een beursgenoteerde onderneming werd gecreëerd die op het moment van haar beursgang maar liefst 31 miljard dollar waard was. Steve Schwarzman, een van de twee oprichters van het bedrijf, had een belang ter waarde van 8 miljard dollar en ving 667 miljoen dollar in het handje. Pete Peterson maakte een cheque van 1,88 miljard dollar te gelde en trok zich terug uit het bedrijf.

Het toeval wil (en wat smullen historici, complottheoretici en boekuitgevers daarvan!) dat 21 juni ook de dag was waarop Peterson een feestje gaf, uiteraard in het restaurant Four Seasons in Manhattan, ter gelegenheid van de verschijning van de debuutroman van zijn dochter Holly, *The Manny*, een lichte satire op het (liefdes)leven van beleggers en hun echtgenotes in de Upper East Side. Het boek past uitstekend op de plank van het moderne genre *mommy lit* – *USA Today* raadde aan om het boek mee te nemen naar het strand – maar de schrijfster vertelde mij dat ze ten dele geïnspireerd was geweest

door haar overtuiging dat ‘mensen geen flauw benul hebben hoeveel rijkdom er in deze stad is’.¹

Holly is een slanke vrouw die haar uitgesproken mediterrane trekken van haar Griekse grootouders heeft: de donkere ogen en wenkbrauwen en het dikke bruine haar. Na de bewuste boekpresentatie had ik een paar gesprekken met Holly Peterson, en zij vertelde mij hoe de superwelvaart van de afgelopen jaren naar haar idee nieuwe invulling heeft gegeven aan het begrip ‘rijkdom’.

‘In de Upper East Side is tegenwoordig zo verschrikkelijk veel geld,’ zei ze.² ‘Er zijn veel mensen van nog geen veertig die met die hedgefondsen 20 of 30 miljoen dollar per jaar verdienen en eigenlijk niet weten wat ze ermee moeten.’ Als voorbeeld beschreef ze een gesprek tijdens een etentje: ‘Ze zeiden eerst: als je dat allemaal gaat kopen, wordt het leven wel erg duur. Als je dat NetJets gaat doen’ (mensen die niet meteen in het diepe willen springen, kunnen via NetJets ‘een stukje van een vliegtuig’ kopen) ‘en je koopt vier huizen en je gaat die huizen ook echt gebruiken, is dat een aardige besteding om mee te beginnen.’

Maar de opmerking die haar ogen echt opende, zei Peterson, kwam van een van haar tafelgenoten. ‘Ze draaide zich naar mij toe en zei: “Weet je, je mag dan twintig verdienen,” (en daar bedoelde ze twintig miljoen dollar per jaar mee) “maar daar blijft [na belasting] maar tien van over.” En iedereen aan tafel zat te knikken.’

Peterson is geen argeloze provinciaal, en van jaloezie kan men haar evenmin betichten. Maar zelfs vanuit haar gouden toren kan zij zien dat er aan de top van de economische piramide opmerkelijke dingen gebeuren.

‘Als je de film *Wall Street* ziet: toen was het blijkbaar bijzonder dat mannen van dertig, veertig jaar twee of drie miljoen dollar per jaar verdienden, en dat vond men walgelijk. Maar vervolgens kwam het internet en daarna de globalisering, en toen rezen die inkomens pas echt de pan uit,’ vertelde ze.

‘Je had mensen van in de dertig die in hedgefondsen zaten of partner waren bij Goldman Sachs en die twintig, dertig, veertig miljoen per jaar verdienden. En dat waren er aardig wat. Ze kwamen met elkaar in contact. Ze werden een club. Ze zwierven samen over de we-

reld en werden mondiale geldsmijters, en het verschil tussen hen en de rest van de wereld werd bijzonder groot. En het ging niet langer om die ene Gordon Gekko. Er ontstond een compleet nieuwe bovenlaag.²

Wat Holly Peterson tijdens dat etentje meemaakte, wordt door de feiten bevestigd. In Amerika resulteert de kloof tussen de bovenste 1 procent en alle andere mensen inderdaad in 'een compleet nieuwe bovenlaag'. In de jaren zeventig verdiende die 1 procent van veelverdieners ongeveer 10 procent van het nationaal inkomen, net als in de Amerikaanse Gilded Age, de 'vergulde tijd' van sterke economische groei in de tweede helft van de negentiende eeuw. Robert Reich, onder Bill Clinton minister van Arbeid, illustreerde de ongelijkheid met een treffend voorbeeld. In 2005 had Bill Gates een vermogen van 46,5 miljard dollar en Warren Buffett van 44 miljard.³ Dat jaar was het gezamenlijk vermogen van de onderste 40 procent van de Amerikaanse bevolking zo'n 95 miljard dollar, niet heel veel meer dus dan het gezamenlijk vermogen van deze twee mannen.

Het gaat hier om Amerikaanse miljardairs en om Amerikaanse cijfers. Maar een belangrijk kenmerk van de opbloeiende plutocratie, zegt Holly Peterson, is dat de superrijken van vandaag 'mondiale geldsmijters' zijn. In een OESO-rapport uit 2011 wordt gesteld dat in landen als Zweden, Finland, Duitsland, Israël en Nieuw-Zeeland (landen die hebben gekozen voor een kapitalisme dat minder kannibaals is dan de Amerikaanse variant) de ongelijkheid in de afgelopen dertig jaar even sterk of sterker is toegenomen dan in de Verenigde Staten. Frankrijk, zoals altijd trots op zijn uitzonderingspositie, leek in het Westen de enige grote vreemde eend in de bijt, maar uit recente onderzoeken blijkt dat ook de Fransen zich naar deze trend voegen.⁴

Ook in de opkomende economieën blijkt die 1 procent de rest achter zich te laten. In communistisch China is de inkomensongelijkheid nu groter dan in de Verenigde Staten en ook in India en Rusland is die snel toegenomen. In Brazilië, de vierde BRIC (Brazilië, Rusland, India, China), is de kloof niet groter geworden, maar dat komt waarschijnlijk doordat de inkomensongelijkheid daar sowieso al groot was. Brazilië is wat dit aangaat nog altijd de 'ongelijkste' van de belangrijkste opkomende economieën.

Om een idee te krijgen van het geld dat momenteel rondgaat in wat we voorheen de ontwikkelde wereld noemden, gaan we even terug naar een gesprek dat ik onlangs voerde met Naguib Sawiris, een Egyptische telecommiljardair wiens empirium zich vanuit zijn geboorteland heeft uitgebreid naar Italië en Canada. Sawiris, die zijn steun gaf aan de opstandelingen op het Tahrirplein, maakte mij (en mijn tafelgenoten in het Four Seasons Hotel in Toronto) deelgenoot van zijn verbazing over de hebzucht van autocraten: ‘Ik heb nooit begrepen waarom al die stelende dictators niet gewoon een miljard pikten en de rest in het volk staken.’⁵

Wat ik interessant vond, was dat hij een miljard dollar blijkbaar een geschikt bedrag vond voor een dictator om te stelen. Als je een fortuin wilt vergaren, vroeg ik me af, is een miljard dollar dan tegenwoordig het streefbedrag?

‘Ja, om de extraatjes te kunnen betalen, het vliegtuig, de boot, heb je een miljard nodig,’ zei Sawiris tegen mij. ‘Als ik moet inleveren, zou dat mijn ondergrens zijn.’

Het overgrote deel van de Amerikaanse werknemers, die hun vak wellicht heel goed beheersen en keihard werken, heeft deze boot gemist, sterker nog, velen van hen zijn hun baan, bedrijf en spaargeld kwijt door toedoen van de economische krachten die de plutocraten juist zo rijk en machtig hebben gemaakt. De globalisering en de technologie hebben veel banen in het Westen in snel tempo overbodig gemaakt. Ze hebben ervoor gezorgd dat westerse werknemers ineens moesten concurreren met laagbetaalde werknemers in armere landen en zijn zeer schadelijk geweest voor degenen die niet de hersens, de opleiding, het geluk of de gotspe hadden om er munt uit te slaan: de middeninkomens stegen niet meer, want door de machines en werknemers uit de ontwikkelingslanden was het werk van de westerse middenklasse weinig meer waard.

In mijn hoedanigheid als economisch verslaggeefster volgde ik meer dan twintig jaar de nieuwe superrijken: ik bezocht dezelfde exclusieve congressen als zij, deed onder het genot van een cappuccino interviews in vergaderzalen op Martha’s Vineyard of in Silicon Valley en keek tijdens etentjes van invloedrijke mensen in Manhattan

goed om me heen. Eén conclusie lag volkomen voor de hand. F. Scott Fitzgerald zei het al: de rijken zijn anders dan jij en ik.

Relevanter voor ons is het feit dat de rijken van nu ook anders zijn dan de rijken van toen. Onze supersnelle, wereldwijde economie heeft geleid tot de opkomst van een nieuwe superelite, die in aanzienlijke mate bestaat uit nouveau riche van de eerste of tweede generatie. Het gaat om hard werkende, hoogopgeleide, als jetsetters levende meritocraten die menen de harde, mondiale economische strijd terecht te hebben gewonnen en die dientengevolge een ambivalente houding aannemen tegenover mensen die niet zo enorm succesvol zijn. Ze hebben meestal veel vertrouwen in sociale gebruiken die de maatschappelijke mobiliteit bevorderen, maar zijn minder enthousiast over de economische herverdeling (bijvoorbeeld in de vorm van belasting) die nodig is om die gebruiken te bekostigen. Maar wat vooral opvalt, is dat zij een mondiale club vormen van collega's die meer gemeen hebben met elkaar dan met hun landgenoten. Of hun hoofdwoning nu in New York of Bangkok staat, in Moskou of Mumbai, de superrijken van nu vormen steeds meer een natie op zich.

De opkomst van dit nieuwe virtuele land van mammon is blijkbaar zo frappant dat de beste strategen van Citigroup de klanten van de bank hebben geadviseerd hun portfolio's te organiseren rond de toenemende macht van de mondiale superrijken. In 2005 stelden de strategen in een memo dat 'de wereld in twee blokken wordt gedeeld: de plutonomie en de rest': 'In een plutonomie bestaan "de Amerikaanse consument", "de Engelse consument" en zelfs "de Russische consument" niet meer. Er zijn rijke klanten, een kleine groep die naar verhouding een gigantisch deel van het inkomen en de consumptie opslokt. En dan is er de rest, de niet-rijken, de veelsoortige meerderheid die slechts een verrassend klein puntje van de nationale taart op haar schotel heeft liggen.'⁶

In de wereld van beleggers is deze opsplitsing van de wereld in de rijken en de rest een vanzelfsprekendheid geworden. Bob Doll, beleggingsstrateeg bij BlackRock, 's werelds grootste vermogensbeheerder, zei in 2011 tegen een verslaggever 'dat de Amerikaanse aandelenmarkt en de Amerikaanse economie steeds verder van elkaar verwijderd raken' omdat de eerste opbloeit en de tweede stagnaert.⁷

Zelfs Alan Greenspan, de hogepriester van de vrije markt, ziet de groeiende kloof. In een recent tv-interview beweerde hij dat de Amerikaanse economie 'sterk vervormd' is geraakt.⁸ In de nasleep van de recessie, zei hij, is er sprake geweest van een 'aanzienlijk herstel [...] onder veelverdieners,' 'grote banken' en 'grote ondernemingen'. De rest van de economie, daarentegen, zoals het midden- en kleinbedrijf en 'een zeer groot deel van de beroepsbevolking, zat muurvast en moest nog altijd vechten voor de dagelijkse boterham. Bezorgd constateerde Greenspan dat we het niet over één economie hebben, maar over 'in wezen twee aparte economieën' die steeds nadrukkelijker los van elkaar bestaan.

Kortgeleden kwam Citigroup met een nieuwe variatie op het thema, namelijk de zogenoemde 'theorie van de consumentenzandloper'.⁹ We hebben het dan over de idee dat het slim is, met het oog op de maatschappelijke tweedeling tussen de rijken en de rest, om aandelen te kopen van de producenten van superluxe goederen (de bedrijven die verkopen aan plutocraten) én van de prijsvechters (die aan alle andere mensen verkopen). Volgens deze theorie stroomt de middenklasse leeg, en daarvan zullen de bedrijven die deze klasse bedienen het slachtoffer worden.

Tot nu toe werkt het, want de zandloperindex van Citigroup, met onder andere aandelen van Saks (topsegment) en Family Dollar (ondersegment), steeg tussen 10 december 2009, toen hij zijn debuut maakte, en 1 september 2011 met 56,5 procent. Ter vergelijking: de Dow Jones Industrial Average ging in die periode slechts met 11 procent omhoog.

De eerste Gilded Age

Op uitnodiging van de New Yorkse advocaat Bradley Martin en diens vrouw Cornelia kwamen op 10 februari 1897 zeventienhonderd leden van de Amerikaanse superelite naar het Waldorf Hotel voor een gekostumeerd bal.¹⁰ *The New York Times* berichtte dat Marie Antoinette erg in trek was, want maar liefst vijftig dames hadden zich in haar kleding gestoken. Cornelia, een mollige matrone met blauwe ogen, een cupidoboog, een volle boezem en een beginnende